

4. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 № 266/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 1. С. 1.

5. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (дата звернення: 06.04.2019).

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. С. 356.

7. Савченко О. Вимірювачі страждань. Чи збільшаться суми компенсації за моральну шкоду, якщо їх доручать визначати спеціально навченим експертам? *Закон і Бізнес*. 2018. № 28 (1378). URL: https://zib.com.ua/ua/print/133709chi_zbilshatsya_sumi_kompensacii_moralnoi_shkodi_dumka_yuri.html (дата звернення: 06.04.2019).

8. Методичні рекомендації «Відшкодування моральної шкоди»: Лист Міністерства юстиції України від 13.05.2004. № 35-13/797. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_797323-04 (дата звернення: 06.04.2019).

9. Ерделевський А.М. Компенсація моральної шкоди. Москва: МАУП, 1996. 240 с.

10. Щодо листа Мін'юсту від 13 травня 2004 року № 35-13/797: Лист Міністерства юстиції України від 20.09.2013 № 10.3-26/618. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v-618323-13> (дата звернення: 06.04.2019).

11. Кучер В.О. Визначення розміру компенсації моральної шкоди. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 1. С. 120–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nviduv_2014_1_15 (дата звернення: 06.04.2019).

12. Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13> (дата звернення: 06.04.2019).

13. Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судових рішень у цивільних справах: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-14> (дата звернення: 06.04.2019).

14. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.10.2012 № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12> (дата звернення: 06.04.2019).

15. Рішення Європейського суду з прав людини від 15.10.2009 у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України». *Офіційний вісник України*. 2010. № 13. С. 651.

16. Проект Закону про регулювання діяльності з визначення розміру моральної (немайнової) шкоди № 8396 від 23.05.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64076 (дата звернення: 06.04.2019).

УДК 347.66

ПОРЯДОК ОБЧИСЛЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ СТРОКІВ ЗДІЙСНЕННЯ СПАДКОВИХ ПРАВ

ORDER OF CALCULATION AND APPLICATION OF TERMS OF REALIZATION OF PROBATE LAWS

Юніна М.П., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Рец В.В., курсант II курсу

факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню порядку обчислення та застосування строків здійснення спадкових прав, зокрема, строків прийняття та відмови від спадщини. У статті автори визначають найбільш актуальні питання, що виникають наразі у порядку обчислення вказаних строків, та подають можливі шляхи їх вирішення. До таких питань автори відносять, зокрема, відсутність у чинному законодавстві вказівки на строк, протягом якого спадкоємець, що пропустив строк для прийняття спадщини, може звернутися до суду для вирішення питання про поновлення такого строку.

Ключові слова: спадкове право, спадщина, строк, прийняття спадщини, відкриття спадщини.

Статья посвящена исследованию порядка определения и применения сроков осуществления наследственных прав, в частности, сроков принятия и отказа от наследства. В статье авторы определяют наиболее актуальные вопросы, возникающие в процессе определения указанных сроков, и рассматривают возможные пути их решения. К таким вопросам авторы относят, в частности, отсутствие в действующем законодательстве указания на срок, в течение которого наследник, который пропустил срок для принятия наследства, может обратиться в суд для решения вопроса о возобновлении такого срока.

Ключевые слова: наследственное право, наследство, срок, принятие наследства, открытие наследства.

The article is devoted to the study of the procedure for calculating and applying the terms of the implementation of inheritance rights, in particular, the terms of acceptance and renunciation of the inheritance. Acceptance of the inheritance consists of a certain set of actions, which indicate the desire of the person to accept the inheritance and to acquire the rights and responsibilities of the heir. The ability to exercise his will in relation to the inheritance through its acceptance or refusal to accept it exists from the heirs for a certain period. This is the time set by the article. 1270 of the Civil Code of Ukraine, the six-month period, which begins with the opening of the inheritance. This period begins to expire on the day of death of the testator, and not from the next day, as the general rule for calculating terms is established. Also, the law provides for a special period for the adoption of the inheritance, which only applies to certain heirs subject to certain conditions. In particular, these are heirs who take the inheritance only as a result and as a result of the rejection or rejection of its acceptance by other heirs in accordance with the law

of the preceding queue or heirs under the will appointed by the first, successors inheriting the rules of hereditary transmission and children who were conceived during the life of the testator, but born after his death.

The article also investigates the most urgent issues that arise in the calculation of the specified periods, and presents possible ways of their solution. For such issues, the authors of the article refer, in particular, to the lack of guidance in the current legislation for the period during which the heir who missed the time for acceptance of the inheritance may apply to the court to decide on the resumption of such a term. In order to improve the legal regulation of this issue, it is proposed to specify in Article 1272 of the Civil Code a time limit within which the heir who missed the time for acceptance of the inheritance may apply to the court for a decision on the issue of granting him an additional period for the adoption of the inheritance.

Key words: hereditary law, heritage, term, acceptance of the inheritance, opening of the inheritance.

Сьогодні, зважаючи на обраний Україною курс на європейську інтеграцію, одним із пріоритетних напрямів розвитку нашої держави є структурна перебудова національної правової системи, зокрема, впровадження правових норм та інститутів, притаманних сучасному праву розвинутих країн, дія яких спрямована на охорону і захист прав та інтересів громадян. Вказане зумовлює необхідність подальшого дослідження сучасного стану забезпечення прав суб'єктів спадкових правовідносин.

Підставою для виникнення спадкових правовідносин є вказані в законі юридичні факти, які виникають у певний момент у часі. Саме тому дослідження темпоральних категорій строку та терміну, які мають велике значення для спадкового права, робить тему статті актуальною та обумовлюють її важливість для теорії цивільного права та правозастосовної практики, адже реалізація суб'єктами спадкових правовідносин їх суб'єктивних спадкових прав поставлена певною мірою в залежність від цих двох правових категорій.

Проблемам регулювання спадкових відносин приділено значну увагу у працях таких вчених, як В.В. Васильченко, О.В. Дзера, Р.М. Достдар, Ю.О. Заїка, О.Є. Кухарев, З.В. Ромовська, Є.О. Рябоконь, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса, С.О. Харитонов, Я.М. Шевченко та інших.

Метою статті є дослідження сутності, порядку обчислення та застосування строків здійснення права на спадкування.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних прав спадкоємця є його право на прийняття спадщини та право на відмову від спадщини.

Як вказує О.В. Дзера, здійснення права на спадкування передбачає реалізацію спадкоємцем суб'єктивного спадкового права, тобто прийняття ним спадщини. Прийняття спадщини можна визначити як здійснення певної встановленої законом сукупності дій, які свідчать про бажання особи прийняти спадщину та набути прав та обов'язків спадкоємця [1, с. 308].

Прийняття спадщини є можливим після її відкриття. Для відкриття спадщини є необхідним існування наступних юридичних фактів: факт смерті спадкодавця; наявність обставин, з якими чинне законодавство пов'язує виникнення у певних осіб права на спадкування. Такими обставинами можуть бути факт складання заповіту для спадкування за заповітом, факти спорідненості зі спадкодавцем, перебування з ним у зареєстрованому шлюбі, проживання однією сім'єю протягом встановленого законом строку або перебування на утриманні для спадкування за законом (статті 1261–1265 Цивільного кодексу України).

Також до вказаного юридичного складу можуть належати такі юридичні факти як неприйняття спадщини спадкоємцями відповідної черги за законом, що є підставою для закликання до спадщини спадкоємців наступної черги за відсутності заповіту (ст. 1224 Цивільного кодексу України).

Чинне законодавство чітко встановлює порядок прийняття спадщини. При цьому, як вказує І.Я. Федорич, норми законодавства закріплюють два способи прийняття спадщини: формальний, тобто прийняття спадщини шляхом подання заяви про прийняття спадщини нотаріусу за місцем відкриття спадщини, та фактичний, сутність якого полягає в тому, що особа, яка проживала разом зі спадкодавцем до дня його смерті, вважається такою, що прийняла

спадщину, якщо не подасть протягом відповідного строку заяву про відмову від спадщини. В інший спосіб приймають спадщину також малолітні, неповнолітні, недієздатні особи, а також особи, дієздатність яких обмежена у судовому порядку, відносно яких частина 4 статті 1268 Цивільного кодексу встановлює, що вони вважаються такими, що прийняли спадщину, крім випадків, якщо вони від спадщини не відмовилися у встановленому законом порядку [2, с. 33].

Так, відповідно до ст. 1269 Цивільного кодексу спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно зі спадкодавцем, має подати до нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини. Така заява про прийняття спадщини подається спадкоємцем особисто [3].

Також відповідно до п. 3.3. Глави 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України письмова заява про прийняття спадщини та відмову від неї подається спадкоємцем особисто нотаріусу за місцем відкриття спадщини у письмовій формі. Така заява також може бути подана спадкоємцем нотаріусу за допомогою засобів поштового зв'язку. Однак при цьому на такій заяві в обов'язковому порядку нотаріально засвідчується справжність підпису спадкоємця [4].

Якщо ж спадкоємець проживав на момент відкриття спадщини разом зі спадкодавцем, то для прийняття спадщини подання заяви йому не потрібно. Вважається, що такий спадкоємець прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого статтею 1270 Цивільного кодексу України, він не заявив про відмову від неї. При цьому нотаріус для того, щоб встановити факт сумісного проживання спадкоємця зі спадкодавцем, за місцем відкриття спадщини перевіряє в паспорті відмітку про реєстрацію проживання спадкоємця та встановлює місце реєстрації проживання померлого за довідкою органів реєстрації.

Таким чином, як вважає О.В. Дзера, для того, щоб спадкоємець вважався таким, що прийняв спадщину, необхідним є наявність на час відкриття спадщини, тобто на день смерті спадкодавця, факту його спільного постійного проживання зі спадкодавцем [5].

При цьому за правилами п. 23 Постанови Пленуму Верховного суду України № 7 від 30.05.2008 р. «Про судову практику у справах про спадкування», якщо постійне проживання особи зі спадкодавцем на час відкриття спадщини не підтверджено відповідними документами, у зв'язку з чим нотаріус відмовив особі в оформленні спадщини. Так, спадкоємець має право звернутися до суду із заявою про встановлення факту постійного проживання зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, а не при встановленні факту прийняття спадщини [6].

Слід погодитись із думкою про те, що правило, встановлене статтею 1268 Цивільного кодексу України, має на меті охорону прав та законних інтересів осіб, які постійно до дня смерті проживали разом зі спадкодавцем, у випадку, якщо вони з тих чи інших причин у встановлений законом строк не подали нотаріусу заяву про прийняття спадщини [2, с. 37].

Таким чином, на нашу думку, основним способом прийняття спадщини слід визнати подання заяви до нотаріуса за місцем відкриття спадщини, тобто формальний спосіб, а фактичний спосіб слід визнати додатковим, застосування якого спрямоване на охорону прав і законних інтересів

есів осіб, які постійно до дня смерті проживали разом зі спадкодавцем.

Чинне законодавство встановлює, що можливість здійснити своє волевиявлення відносно спадщини шляхом її прийняття або відмови від її прийняття існує у спадкоємців протягом певного строку.

Загальним строком для прийняття спадщини є шестимісячний строк, який починається з часу відкриття спадщини (ч. 1 ст. 1270 Цивільного кодексу). При цьому важливим є те, що строк для прийняття спадщини починає спливати в день смерті спадкодавця, а не з наступного дня, як встановлює загальне правило обчислення строків.

Для таких строків є дійсним правило, встановлене статтею 255 Цивільного кодексу України щодо порядку вчинення дій в останній день строку. Так, спадкодавець може вчинити дії, спрямовані на прийняття ним спадщини, до закінчення останнього дня строку, встановленого законом для прийняття спадщини. Якщо можливість вчинення таких дій пов'язана з певною установою, що має відповідний графік роботи, то вважається, що спадкоємець вчасно вчинив вказані дії, якщо він зробив це до закінчення робочого дня в цій установі. Наприклад, якщо заява про прийняття спадщини передана до установи зв'язку до закінчення останнього дня встановленого законом 6-місячного строку, про що свідчить поштовий штемпель на конверті. У такому випадку вважається, що спадкоємець встиг прийняти спадщину в межах встановленого законом строку. На вказане не впливає навіть те, що нотаріус одержить таку заяву після спливу строку для прийняття спадщини.

Чинне законодавство встановлює також правила для застосування спеціального строку прийняття спадщини для певних спадкоємців. Так, частина 2 статті 1270 Цивільного кодексу встановлює правила для застосування такого строку для тих спадкоємців, які приймають спадщину лише в результаті і внаслідок неприйняття або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями за законом попередньої черги або спадкоємцями за заповітом, призначених першими (у випадку підпризначення заповідачем іншого спадкоємця). Такі особи повинні здійснити прийняття спадщини у межах загального 6-місячного строку для прийняття спадщини протягом трьох місяців із моменту неприйняття (відмови від прийняття) спадщини іншими спадкоємцями. Якщо ж строк, що залишився, становить менше трьох місяців, він продовжується до трьох місяців [3].

Також спеціальний строк для прийняття спадщини встановлюється для тих спадкоємців, що спадкують за правилами спадкової трансмісії. Такі спадкоємці можуть здійснити своє право на спадкування протягом тієї частини 6-місячного строку для прийняття спадщини, що залишилась після смерті особи, яка була «первісним» спадкоємцем і яка померла після відкриття спадщини, не встигнувши її прийняти. Якщо ж частина строку, що залишилась, менша ніж три місяці, то строк для прийняття спадщини спадкоємцем, який спадкує за правилами спадкової трансмісії, продовжується до трьох місяців.

Такий самий строк для прийняття спадщини встановлюється й для особливого виду спадкоємців – дітей, які були зачаті за життя спадкодавця, але народжені вже після його смерті (так звані постуми). У випадку подання заяви про прийняття спадщини в інтересах таких дітей до строків прийняття спадщини повинні застосовуватись за аналогією закону положення статей 1270 та 1276 Цивільного кодексу України. Тобто якщо строк, що залишився до народження таких дітей-постумів менший ніж три місяці, він продовжується нотаріусом, а у разі спору – судом (до трьох місяців).

Таким чином, можна зробити висновок про існування двох видів строків прийняття спадщини: загального у шість місяців, що діє для всіх спадкоємців, прийняття спадщини якими не ускладнене певними обставинами, та

спеціальний, який є чинним лише для деяких спадкоємців за наявності певних умов.

Якщо спадкоємець протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її. У той же час Цивільним кодексом для такої особи передбачено дві можливості для отримання тієї частини спадщини, що може йому належати. По-перше, таке можливо за наявності письмової згоди усіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину. Прийняття спадщини цим спадкоємцем у такому разі відбувається шляхом подання відповідної заяви про прийняття спадщини до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини. По-друге, за наявності судового рішення про поновлення строку для прийняття спадщини, прийнятого на користь спадкоємця, що пропустив вказаний строк. У цьому випадку такий спадкоємець у позові повинен навести причини, що стали підставою для пропуску ним строку для прийняття спадщини. Для того, щоб стати підставою для призначення спадкоємцеві додаткового строку для прийняття спадщини, вказані ним у позові причини повинні бути визнані судом поважними і такими, що дійсно перешкоджали йому прийняти спадщину у встановлений законом строк. При цьому, як вказано в Постанові Пленуму Верховного суду України № 7 від 30.05.2008 р. «Про судову практику у справах про спадкування», необхідно виходити з того, що поважними є причини, пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця на вчинення цих дій (наприклад, неповідомлення спадкоємця нотаріусом про відкриття спадщини, за умови що іншим чином спадкоємець не міг про це дізнатися, перебування на військовій службі, тяжка хвороба, яка робила неможливим звернення до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини, тощо) [6].

Відповідачами у такій справі є спадкоємці, які прийняли спадщину. Однак існує інша думка з цього приводу, з якою, на наш погляд, неможливо погодитись. Так Я. Яровий вважає, що право на прийняття спадщини є абсолютним, а тому інші спадкоємці не можуть оскаржити здійснення спадкоємцем цього права. Тому такі категорії справ, на думку науковця, доцільно розглядати не в позовному порядку, а в порядку окремого провадження [7].

Такої ж думки дотримується й О.В. Дзера, який вважає позовний порядок вирішення таких справ невинуватим, оскільки рішення суду в такому випадку ґрунтується лише на одному факті – встановленні поважності причин пропуску строку для прийняття [5].

Якщо суд виніс рішення на користь спадкоємця і встановив йому додатковий строк для прийняття спадщини, такий спадкоємець має право прийняти спадщину в порядку, встановленому статтею 1269 Цивільного кодексу України, шляхом звернення до нотаріуса за місцем відкриття спадщини з відповідною заявою про прийняття спадщини. Тобто такий спадкоємець має вужчі права, ніж ті, хто прийняв спадщину вчасно, адже він в межах наданого йому судом строку може подати лише заяву про прийняття спадщини (ч. 3 ст. 1272 ЦК України), а не про відмову від неї.

У відповідності до вимог Постанови Пленуму Верховного суду України № 7 від 30.05.2008 р. у рішенні суду про поновлення строку для прийняття спадщини вказується не конкретна календарна дата, якою закінчується додатковий строк на прийняття спадщини, а певний період часу з моменту набрання судовим рішенням законної сили, протягом якого спадкоємець може подати заяву про прийняття спадщини. Вказаний додатковий строк для подання заяви про прийняття спадщини не може перевищувати встановленого статтею 1270 Цивільного кодексу 6-місячного строку для прийняття спадщини. Тобто навіть строк, встановлений для прийняття спадщини у судовому порядку, не може перевищувати загального строку у шість місяців, встановленого чинним законодавством [6].

Однак при поновленні строку для прийняття спадщини постає питання, протягом якого строку може звернутися до суду з вимогою про поновлення такого строку спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини. Адже чим триваліший час від моменту закінчення строку для прийняття спадщини до звернення позивача до суду, тим менше шансів у спадкоємця, що пропустив строк для прийняття спадщини, отримати таку спадщину взагалі, наприклад, при її поділі між іншими спадкоємцями, зміні власника, знищенні тощо. Саме тому, на наш погляд, слід конкретизувати у статті 1272 Цивільного кодексу України строк, протягом якого спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може звернутися до суду за вирішенням питання про надання йому додаткового строку для прийняття спадщини. Це може бути трирічний строк, початком якого є день, коли припинилися обставини, які, як вважає особа, є поважними причинами для пропуску строку для прийняття спадщини.

Також спадкоємець, окрім прийняття спадщини, має право відмовитися від неї протягом встановленого статтею 1273 Цивільного кодексу строку, який співпадає за тривалістю зі строком для прийняття спадщини [3]. Така відмова повинна бути повною і беззастережною та повинна бути оформлена шляхом подання заяви про відмову від прийняття спадщини нотаріусу за місцем відкриття спадщини.

На наш погляд, слід погодитись із думкою О.О. Терехової, яка вважає, що спливання і тривалість строку для

реалізації права на відмову від спадщини підлягає всім правилам, передбаченим законодавцем для строку прийняття спадщини. Незважаючи на те, що в Цивільному кодексі немає згадки про можливість продовження або відновлення цього строку, він все ж таки може бути продовжений, керуючись аналогією закону. Крім того, ст. 1272 Цивільного кодексу передбачає як судовий, так і нотаріальний порядок продовження строку для прийняття спадщини. Отже, аналогічні процедури можуть бути застосовані і до строку для відмови від спадщини [8].

При цьому щодо відмови у прийнятті спадщини діє таке ж правило, що й відносно заяви про прийняття спадщини – така заява може бути відкликана спадкоємцем протягом строку, встановленого для її прийняття. Право спадкоємця на спадкування у такому випадку відновлюється з моменту відкликання такої заяви.

Після реалізації належного права на прийняття спадщини спадкоємець наділяється сукупністю інших похідних правомочностей, до яких належать, зокрема, право поділити спадщину, право змінити розмір частки у спадщині, оформити право на спадщину.

Таким чином, зважаючи на викладене вище, можна зробити висновок про те, що темпоральна категорія строку у спадковому праві має дуже велике значення для створення ефективного механізму здійснення та захисту прав та інтересів суб'єктів спадкових відносин, а її правове регулювання потребує подальшого вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільне право України. Особлива частина: підруч. 3-є вид., пероб. і доп. / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К. : Юрінком Інтер, 2010. Т. 2. 976 с.
2. Федорич І.Я. Способи прийняття спадщини: теоретично-правовий аналіз спадкового правовідношення. *Адвокат*. 2012. № 10 (145). С. 33–38. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Advokat/2012_10/7Fedor.pdf.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. станом на 20 листопада 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Про затвердження порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 (в редакції від 07.11.2018 р.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12/print1360164548359265>.
5. Цивільне право України: підручник: у 2-х кн. / О.В. Дзера, Н.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К. : Юрінком Інтер, 2002. Кн. 2. 640 с. URL: <http://all-books.biz/pravo-grajdanskoe/spadkovi-pravovidnosini.html>.
6. Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08?test=dCCMfOm7xBWM5BmEZiB5/YxHdlC.sFggkRb1c>.
7. Яровий Я. Відкриття і прийняття спадщини та здійснення спадкових прав. *Юридичний журнал «Юстиніан»*. 2005. № 10.
8. Терехова О.О. Здійснення, охорона та захист суб'єктивних спадкових прав: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Харків, 2012. 18 с.